

Psikanalitik Kuramda Rüyalardaki Sansür Kavramı: Atatürk'ün Rüyası Üzerinden Bir Derleme

The Concept of Censorship in Dreams within Psychoanalytic Theory: A Review Based on Atatürk's Dream

 Mustafa Danışman¹

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara

Öz

Freud, insan zihninde "sansürleme ajansı" adını verdiği, bir yanıla otoriteyi de simgeleyen dinamik bir bölümün, ortaya çıkan bir arzusun bilinçli hale gelmesinin uygun olup olmadığına karar vererek, ilgili arzuya ulaşma veya canlandırma durumunda tatsızlık üretebilecek her şeyi dışarıda bıraktığını belirtir. Freud'a göre uyku durumunda sansür hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz bununla birlikte uyku dışındaki döneme göre azalarak gevşer. Bunun sonucunda, bastırılan malzemenin rahatsız edici kimi özelliklerine rüya çalışmasındaki yer değiştirme, yoğunlaşma, sembolizm gibi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla kılık değiştirilerek, halen devam etse de gevşemiş haldeki sansürden kaçarak kısıtlı da olsa yedek bir tatmin sağlanmış olur. Freud'un düş kuramı, yalnızca bireysel terapi süreçleriyle sınırlı kalmayıp, geçmişte yaşamış ve toplumların kolektif hafızasında yer edinmiş Atatürk gibi önemli kişiliklerin iç dünyalarına dair ruhsal çözümlemelere de katkı sunabilir. Atatürk'ün ölümüne neden olan hastalığı 1937 yılında kendini göstermiş, Ocak 1938'de kendisine karaciğer hastalığı teşhisi konulmuştur. Ağırlaşan hastalığı nedeniyle Atatürk, 24 Temmuz 1938 gecesi Dolmabahçe Sarayı'na nakledilmiştir. Hastalığın ilerlemesiyle karnından su alınması gereken ve bu sırada bağırsaklarının delineceğinden kaygı duyan Atatürk, 6 Eylül 1938'de vasiyetini yazdırmıştır. 7 Eylül'de ilk kez ponksiyon yapılan Atatürk'e aynı işlem 22 Eylül 1938'de yeniden uygulanmıştır. Bu işlemin birkaç gün sonrasında bir rüya gören Atatürk bu rüyasını yaveri Salih Bozok'a anlatmıştır. Bu derleme yazısında, Freud'un düş kuramındaki sansür kavramı, hem kuramın açıklayıcı gücü hem de bu kurama yöneltilmiş eleştiriler çerçevesinde, Atatürk'ün tarihsel bir rüyasının analizi üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Atatürk, Freud, rüya, sansür

ABSTRACT

According to Freud, the human mind is characterised by a dynamic component, which he refers to as the "censoring agency". This concept is also perceived by some to symbolise a certain authority. This agency is responsible for determining whether an emerging desire is suitable for entry into consciousness. It excludes anything that could potentially cause discomfort if the desire were to be realised or stimulated. In Freud's view, the censor never entirely ceases to function during sleep; rather, it becomes less rigid and less effective. Consequently, certain distressing elements of repressed material are able to evade the still-active, though relaxed, censor through the utilisation of various mechanisms within dreamwork, such as displacement, condensation, and symbolism. This enables them to achieve a limited alternative form of satisfaction. Freud's dream theory is not limited to individual therapy; it can also help analyze major figures like Atatürk. Atatürk's fatal illness emerged in 1937, and he was diagnosed with liver disease in January 1938. As his condition worsened, he was moved to Dolmabahçe Palace. With the illness progressing, fluid had to be drained from his abdomen. Fearing intestinal perforation, Atatürk dictated his will on September 6. Paracentesis was performed on September 7 and repeated on September 22. A few days later, Atatürk had a dream, which he shared with his aide-de-camp Salih Bozok. In this review article, the concept of censorship in Freud's dream theory is evaluated through the analysis of a historical dream of Atatürk, both in terms of the explanatory power of the theory and the criticisms directed at it.

Keywords: Atatürk, Freud, dream, censorship

Giriş

Freud, her ne kadar kimler tarafından olacağını doğrudan belirtmese de, rüya teorisine evrensel bir karşı çıkma eğilimi oluşturacağını tahmin ettiğini, bununla birlikte rüyaların birbirlerinden farklı şekillerde anlamlar taşıyabileceğini düşünmediğini, rüyaların anlamının, isteklerin temsil edilmesiyle sınırladığını belirtir (Freud 1900).

Freud'a göre tüm psişenin kaynağı olan id, tüm arzu ve ihtiyaçların anında tatmin edilmesi için çabalayan haz ilkesi tarafından yönlendirilir (Freud 1920). İdden gelişip gerçeklik ilkesine bağlı olarak çalışan ego ise idin sınır ve mekan tanımayan arzularının gerçek dünyada kabul edilebilir bir şekilde ifade ve tatmin edilmesini sağlar (Freud 1961). Bu bağlamda Freud'a göre nörotik semptomlar "iki zihinsel akım" ya da "karşıt eğilimler" arasında bir uzlaşma bulma çabasıdır (Freud 1909). Freud birbirlerine karşıt şekilde hareket eden bu iki zihinsel akım arasındaki çatışmanın özellikle rüyalarda belirgin olduğunu şu şekilde belirtir: "Rüya düşüncelerini yeniden incelediğimde, genellikle kendilerini hissettirmeye çalışan en yoğun psikolojik dürtülerin, kendilerine kesin olarak karşı koyan diğer dürtülere karşı mücadele ettiğini bulurum" (Freud 1900).

Freud, Düşlerin Yorumu isimli eserinde kendi gördüğü su içme rüyalarını ve çocukların gördüğü bazı rüyaları örnek vererek, bu tür rüyaların anlamlarını hiçbir kılığa girmeden gösterdiklerini ve rüyaların arzularının giderilmesini kanıtlama açısından paha biçilmez bir öneme sahip olduklarını belirtir (Freud 1900). Bununla birlikte erişkinlikte görülen rüyaların çoğunluğunda, arzuların görünümü, sansür mekanizması nedeniyle çocukluk döneminde görülen rüyalar kadar net değildir.

Bu çalışmada, Freud'un düş kuramının merkezinde yer alan sansür mekanizmasının, hem kuramsal açıklamalar hem de bu kavrama yönelik eleştiriler ışığında tartışılması planlanmıştır. Çalışmada sansürün rüyalarındaki işleyişi; yoğunlaştırma, yer değiştirme ve duygular gibi rüya mekanizmaları bağlamında ele alınmakta, Freud sonrası farklı kuramcılarının görüşleriyle kavramın günümüzdeki geçerliliği değerlendirilmektedir. Ayrıca, kuramsal çerçevenin somut bir örnek üzerinden sınanabilmesi amacıyla, Atatürk'ün 1938 yılında yaverine anlattığı ve kaynaklara geçmiş rüyası, Freud'un düş kuramı bağlamında analiz edilmiştir.

Düşlerde Sansür Kavramı

Freud'un sansürleme ajansı adını verdiği ve bir yanıla otoriteyi simgeleyen insan zihnindeki dinamik bir bölüm, ortaya çıkan bir arzunun bilinç düzeyine ulaşmasına izin verilip verilmeyeceğine karar vererek, ilgili arzulara dair hoşnutsuzluk yaratabilecek veya bu hoşnutsuzluğu yeniden uyandırabilecek her şeyi dışarıda bırakır (Freud 1955). Freud'a göre uyku durumunda sansür hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz bununla birlikte uyku dışındaki zamana göre azalarak gevşer (Freud 1900). Uyku durumu sona erdiğinde, Freud'un en azından rüyaların bir bölümünün unutulmasının sebebi olarak gördüğü biçimde, sansür hızla tekrar tam gücünü kazanır ve sansürün gevşeme döneminde kazanılan şeyler hızlıca silinir (Freud 1900).

Freud rüyalarda, sansür nedeniyle rüya düşüncelerinin çok küçük bir azınlığının düşünsel öğeleriyle temsil edilebildiğini belirtir (Freud 1920, 1933). Bu bağlamda Freud'a göre rüya, rüya düşüncelerinin aslına sadık bir tercümesi veya harfi harfine yansması olmayıp, bunların son derece eksik ve bölük pörçük bir versiyonudur (Freud 1900). Günümüzde Freud'un rüya teorisi ve nörobilimsel kanıtlarla ilişkisi halen tartışma konusudur (Boag 2006). Freud, rüya teorisinin merkezini oluşturan sansür sürecine dair, birçok yazar tarafından bu yönde "hiçbir bilimsel kanıtın olmadığı" yönünde eleştirilmektedir (Hobson ve Pace-Schott 1999, Hobson 1999, Domhoff 2004).

Sansür Kavramına Yönelik Eleştiriler

Hobson ve Pace-Schott (1999), uyku esnasında frontal lobların yürütücü işlevlerindeki etkinliğin azalmasına bağlı sonuçların, Freud ve taraftarları açısından hatalı bir biçimde kabul edilebilir ve kabul edilemez arzular arasında ince ayrımlar yapan bir sansür mekanizması ile kavramsallaştırıldığını ileri sürmüşlerdir. Hobson ve McCarley (1977) tarafından geliştirilmiş aktivasyon sentez hipotezi, rüyaların REM uykusundaki pons

(beyin sapı) aktivitesinin kaotik doğasının bir sonucu olduğunu öne sürer. Bu hipoteze göre ön beyin uyku esnasında oluşan bu aktiviteler sonrası neler olduğunu anlamak için elinden geleni yapar ve uygunsuz çalışma koşulları altında bulunduğundan 'tuhaf' da olsa en iyi hikâyeyi bir rüya çatısı altında oluşturur.

Hobson ayrıca beyin sapı aktivitesinin bu kaotik yapısına vurgu yaparak 'tahmin edilemezlik, belirli bir rüya öyküsünün belirli bir gecede seçildiğini açıklayamayan rüya bilimcilerinin dostudur' diye de ekler (Hobson 2014). Hobson'un bu iddialarına karşın psikanalist Solms travmatik beyin hasarlı hastalarla yaptığı çalışmalarda, rüyaların beyin sapındaki sinir ağlarına kıyasla ön- beyindeki sinir ağlarıyla daha yakın ilişkide olduğunu ve Non-REM uykusunda görülen rüyalarda beyin sapı aktivitesinin olmadığını göstermiştir (Solms 2000).

Freud, rüyalarındaki tuhaf içeriklerin bilinçten gizlenen güçlerin ürünü olduğunu ve dürtülerin tatmin yollarının, cezaya yol açma kaygısıyla bastırılarak "... yedek tatminler sağlayan yeni yollara girmeye zorlandığını..." savunur (Freud 1915, 1920). Öte yandan; Hobson bastırılmış zihinsel içeriklerin rüya imgesi oluşumuna katılabileceğini, ancak bunun rüya oluşumu için ne gerekli ne de yeterli olduğunu savunurken (Hobson 1988), Solms ve Turnbull da sansür işlevine gerek kalmadan, yalnızca birincil süreç düşüncesine gerilemenin bazı rüyalarındaki tuhaflığı açıklayabileceğini ileri sürerler (Solms ve Turnbull 2002).

Eleştirmenlere göre, Freud'un rüya sansürü metaforu; hangi dilek ve arzuların yasak ve kabul edilebilir olduğunu anlayıp, rüya esnasında bu arzulara egonun farkına varmaması için ne tür çarpıtmalar uygulayacağını bilen, gerektiğinde tüm zihin bölmelerinde serbestçe dolaşabilen ve uykudayken bile uyanık kalabilen üstün bir ajansı simgelediği için bilimsellikten uzak ve kabul edilemezdir (Boag 2006). Maze ve Henry, "sansürü bilen böyle küçük içsel insanların varlığına inanamayız" diyerek Freud'un teorisini doğrudan reddederler (Maze ve Henry 1996).

Öte yandan Freud, özellikle sansür kavramı üzerinden kuramına yöneltilecek olası eleştirileri öngörürcesine, açıkça şu uyarıyı yapar: "Umarım 'sansür' terimini fazla insan biçimci (antropomorfik) bir şekilde anlamaz ve 'rüyaların sansürçüsünü' beyin bir köşesinde yaşayan, görevini yerine getiren küçük, ciddi bir adamcık ya da bir ruh olarak tahayyül etmezsiniz; ama aynı zamanda umarım bu terimi fazla 'yerelleştirici' bir anlamda da ele almazsınız. Yani, böyle bir sansür etkisinin belirli bir 'beyin merkezi'nden kaynaklandığını ve bu merkezin hasar görmesi ya da ortadan kaldırılması hâlinde sona ereceğini düşünmezsiniz. Şimdilik bu terim, yalnızca dinamik bir ilişkiyi tanımlamak için kullanışlı bir ifadedir." (Freud 1916-17).

Freud, sansür kavramını mekanik veya kişileştirilmiş bir yapının ötesinde, zihinsel süreçler arasındaki dinamik bir ilişki olarak tanımlayarak rüya içeriği üzerindeki etkilerini geniş bir kuramsal bağlama yerleştirir. Ona göre bastırılan arzular, sansürün etkisiyle doğrudan ifade edilemez hale gelirken; bu arzuların rüyada dolaylı biçimlerde temsil edilebilmesi için çeşitli zihinsel işlemlerin devreye girmesi gerekir. Freud (1900), bu işlemlerin başında yoğunlaşma ve yer değiştirme mekanizmalarının geldiğini belirtir.

Düşlerde Yoğunlaştırma ve Yer Değiştirme Mekanizmaları

Freud, *Düşlerin Yorumu* isimli kitabında başta kendi gördüğü 'Botanik Monograf' rüyası olmak üzere, 'İrma'nın Enjeksiyon Rüyası', 'Güzel Bir Rüya', 'Mayıs Böceği Rüyası' gibi çeşitli örnekler üzerinden düşlerdeki yoğunlaşma mekanizmasını açıklar. Freud'a göre düşlerde yoğunlaşma süreci sayesinde tek bir rüya ögesi, birden fazla düşünceye ve arzuya aynı anda göndermede bulunabilir (Freud 1900). Freud'un "İrma'nın Enjeksiyon Rüyası"nda birden fazla kişiyi temsil edecek şekilde oluşturulan Dr. M. (gerçekte Breuer) figürü, bu duruma bir örnek olarak verilebilir (Freud 1900). Freud, bu figürün ismi ve davranışlarını tanıdığı bir doktora; fiziksel özelliklerini ve hastalığını ağabeyine; solgun görünümünü ise her iki kişiye birden benzettiğini belirtir.

Öte yandan, Freud, düşlerde yoğunlaştırma işleminin en belirgin biçimde sözcükler ve isimler üzerinden gerçekleştiğini belirtir. Ona göre, rüyalarda kelimeler çoğu zaman birer nesne gibi işlev görür; bu kelimelerle ilişkili düşünceler de tıpkı sözcükler gibi birleştirilip yeni anlam yapıları oluşturulabilir. Freud, rüyalarında gördüğü birçok kelime üstünden (örn: propil, botanik, Autodidasker, erzefilisch vb) rüyalarındaki

yoğunlaşma çalışmalarına yönelik örnekler vererek bu düşlerde tatmin edilmeye çalışılan arzuların nasıl gizlendiğini açıklar (Freud 1900).

Freud, gizli (latent) düş içeriğinin anlamının çarpıtılmasında yoğunlaştırma mekanizmasının yanı sıra, 'yer değiştirme' mekanizmasının da önemli bir rol oynadığını vurgular. Freud'un rüya teorisinde 'yer değiştirme' mekanizması, rüyanın çeşitli nedenlerle dile getirilmesi zor olan gizli anlamını (latent içerik) gizlemek ve rüyayı daha kabul edilebilir hale getirmek için rüya unsurlarının veya duygularının başka nesnelere, kişilere veya olaylara kaydırılmasıdır (Freud 1900). Freud, 'Botanik Monograf' isimli rüyasında geçen "botanik" kelimesinin aslında meslektaşlarıyla yaşadığı sorun ve çatışmaları temsil ettiğini; ayrıca amcasının sarı sakallarını gördüğü bir başka rüyasında ise amcasının sakalının hırslı arzularını simgelediğini belirterek rüyalarındaki yer değiştirme mekanizmasının işleyişine yönelik çeşitli örnekler vermiştir.

Freud, rüyaların görünen içeriklerine duyguların kimi zaman hiç eşlik etmeyişi ya da uygunsuz (örneğin rüyada ürkütücü/tiksindirici bir durum karşısında üzüntü/tiksinti hissetmemek ya da zararsız bir durum karşısında uyumsuz bir korku hissetmek) bir biçimde eşlik ediyor oluşunu, gizli düş içeriklerini çarpıtan düş çalışması ile açıklar (Freud 1900).

Düşlerde Duygular

Freud'a göre, rüyalarda bir duygu varsa, bu duygu gizli rüya düşüncelerinde de bulunacaktır; bununla birlikte, bu durumun tersi doğru değildir; yani rüyalarda bir duygu olmayışı, gizli düş içeriklerinde de bir duygu olmadığı anlamına gelmez (Freud 1900). Freud, rüyalarda duyguların ortaya çıkışına bir örnek olarak, rüyasında ablasının küçük oğlunu tabutta yatarken gören fakat acı ya da üzüntü hissetmeyen hastasının durumunu tekrar bir örnek olarak verir. Hastasının sevgilisini bir kez daha görme arzusunu gizlediğini belirttiği bu rüyasında, duyguları bu arzu ile tutarlılık göstereceğinden, Freud'a göre, hastasının rüyasında herhangi bir üzüntü hissetmemesi normaldir (Freud 1900). Freud'a göre, bu rüyada rüya sansürü rüyanın içeriği üstünden gerçekleşmiş, arzunun gerçekleşmesi durumunda beklenen duyguya ise bir sansür uygulanmamıştır.

Öte yandan, Freud rüya sansürünün rüyanın içeriğine değil de duygulara uygulandığı bir başka rüya grubunu örnek verir: Sevilen kişilerin ölümleri rüyası (Freud 1900). Freud, sevilen kişilerin ölümlerine üzüntü ve acı hislerinin eşlik ettiği bu rüyaların anlamının, söz konusu kişilerin ölümlerine yönelik geçmişe ait bir arzu olduğunu savunur (Freud 1900). Ona göre, bu tür rüyalarda rüya çalışması çarpıtmayı açık düş içeriği üstünden değil, rüyadaki duygular üstünden sağlar. Öyle ki, ölmesi istenilen kişi aynı zamanda sevilen kişi de olduğundan ötürü yaşanan çatışma ve bu nedenle bastırılan sevilen kişinin ölüm arzusu, rüyada sevilen kişinin ölümüne eşlik eden üzüntü, acı gibi hislerle sansürlenerek doyuma ulaşır (Freud 1900). Böylelikle rüyayı gören kişi, sevilen bir yakınının ölümüne yönelik normal birer tepki olduğunu düşündüğü acı ve üzüntü gibi hislerinin, aslında o kişilerin ölümlerine yönelik kabul edilemez bulduğu arzusunun rüyada farkına varmadan doyurulabilmesi için birer sansür olduğunun farkına varamaz! Freud, sevilen kişilerin ölümlerine dair bu tür rüyalar yanında çıplaklık düşlerini, uçma düşlerini ve sınav düşlerini tipik rüyalar grubunda sınıflandırır (Freud 1900).

Freud Sonrası Dönemde Rüya Kuramları

Her ne kadar rüya kuramının temellerini Freud atmış olsa da, rüyaların anlamı ve işlevine ilişkin olarak başka kuramcılar da farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Jung, Freud'la tanıştığı ilk dönemlerde rüyaların uykuyu koruyup, arzuların doyumunu sağlama işlevi konusunda onunla hemfikir olmasına karşın zamanla Freud'un yorumunu indirgemeci bularak eleştirmiş ve sembolizm, iki zihin karşıtlığı, bireyselleşme, doğrudan imaj ilişkisi ve arketipsel öğelerin rüyalarındaki görünüşleri gibi kavramlarla kendi bağımsız görüşlerini ortaya koymuştur (Zhu 2013). Jung, rüyalarda belirli semboller veya çeşitli temalar aracılığıyla ortaya çıkan "Anima/animus", "Kahraman", "Gölge" ve "Büyük Anne" adını verdiği çeşitli arketiplerin fark edilerek yorumlanması gerektiğini belirtir (Jung 1964, 1968).

Jung, ayrıca bilinçdışına dengeleyici ve iyileştirici bir bilgelik gücü atfederek, rüyaların büyük çoğunluğunun temel işlevinin ruhsal ve fiziksel durumları tarayıp onlara tamamlayıcı ya da telafi edici türden kimi uyarıcı

içerikler üretmek olduğunu savunur (Jung 1964). Jung, uyarıcı rüyalar hakkında, gördüğü bir dağ rüyasını kendisine anlatmasının ardından ona gelecekteki tırmanışlarında daha fazla önlem almasını veya tamamen dağcılıktan kaçınmasını tavsiye ettiği meslektaşının, yaklaşık üç ay sonra bir dağda hayatını kaybettiğini aktarır (Jung 1964). Jung, bazı yazılarında rüyaların zaten yeterince karmaşık olduğuna ve Talmud'da geçen 'rüyalar kendilerinin yorumlarıdır' şeklindeki ifadeye vurgu yaparak, bazı rüyaların açık içeriklerinin ardında gizlilikler veya değişiklikler aramadan, olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini savunur (Jung 1968).

Freud sonrası dönemde ego psikologları, nesne ilişkisi teorisyenleri ve kendilik psikolojisi ile ilgilenen kişiler, rüya etkinliğinin aktif düşünme, problem çözme, planlama gibi sentez işlevlerine yönelik tanımlamalar yaparak (Kohut 1977, Segal 1977, Ornstein 1987), Jung'un söylediklerine benzer şekilde rüyaların manifest (açık) içeriklerinin altında her zaman örtük bir içeriğin olması yönünde teorik bir gereklilik bulunmadığını belirtmişlerdir (Lansky 1992).

Rüyaların sorunlu içsel psikolojik durumları düzeltme çabasını Kohut, "kendilik durumu rüyaları" olarak adlandırdığı rüyalar üstünden tanımlamaktadır (Kohut 1977). Kohut, kendilik durumu rüyaları kavramını Freud'un teorisine yeni bir boyut olarak eklediğini ve belirli bir hasta grubuna uygulanabilir olduğunu, Freud'un teorilerini değiştirmek için değil, tamamlamak için geliştirdiğini vurgulamıştır. Freud gibi Kohut da, bazı rüyaların sözel olarak ifade edilebilir gizli içerikleri (dürtüsel istekleri, çatışmaları ve çatışmaları çözme girişimlerini) ifade ettiğini ve terapide geleneksel şekilde serbest çağrışımlarla ele alınması gerektiğini, öte yandan bazı rüyalarda ise kendiliğin çözülme korkusu gibi sözel olarak ifade edilemeyen duyguların kendilerini açık rüya imgeleri şeklinde gösterdiklerini belirtir (Kohut 1977). Kohut, bu rüyaların fonksiyonunun, bu korkutucu isimsiz süreçleri görsel imgelerle örtme yoluyla onlarla başa çıkma ve bütünleşmiş bir kendilik yapısının yeniden sağlanması olduğunu belirtir.

Freud'un Rüya Yorumlama Yöntemi

Freud, *Düşlerin Yorumu* isimli kitabında rüyalar konusunda uzman olmayan insanların kullandığı iki tip rüya yorumu olduğundan bahseder: (1) sembolik rüya yorumlama ve (2) şifre yöntemi (Freud 1900).

Bu yöntemlerin ilki olan sembolik rüya yorumu, rüyayı bir bütün olarak ele alır ve bu bütünün yerine belli açılardan rüyaya benzeyen, anlaşılır başka bir içerik koyar. Firavun'un, yedi besili ineği takip eden yedi sıska ineğin, besili olanları yediğini gördüğü rüyasına Yusuf'un getirdiği "Mısır'da yedi yıl sürecek bolluğu takip eden yedi yıllık yokluğun bolluk yıllarının bereketini yiyip bitireceği" şeklindeki yorum, bu tür rüya yorumuna bir örnek olarak verilebilir (Freud 1900). Freud, bazı rüyalarda sembol ile temsil ettiği şey arasındaki ilişkinin bariz olduğunu bazılarında ise rüyadaki sembol seçiminin şaşırtıcı olduğunu belirterek, sembolik rüya yorumlama yönteminin kısıtlı olup, genel çizgilerle belirlenemeyeceğine vurgu yapar. Freud'a göre, Firavun'un rüyasına Yusuf'un getirdiği yorum, rüyalara çoğu zaman atfedilen kehanet inancıyla ilişki olup karmaşık olan rüyalarda hemen iflas edecektir (Freud 1900).

Freud, rüyaları sabit bir kod anahtarıyla her işaretin anlamının belirlendiği bir tür şifreli yazı olarak gören diğer bir rüya yorumlama türünü "şifre yöntemi" olarak adlandırır. Freud, bu rüya yorumlama türünün (şifre yöntemi) bulunmasını teşvik edenin anlamsız ve karmaşık rüyalar olduğunu belirtir (Freud 1900). Herhangi bir rüya tabirleri kitabında örnekleri görülebilecek bu yorumlama türünde, rüyada görülen "Mektup" "can sıkıntısı", "cenaze töreni" ise "nişanlanma" olarak tercüme edilebilir. Freud'a göre kod anahtarının yani rüya tabiri kitabının güvenilir olmasını gerektiren öte yandan kimsenin bunu garanti edemeyeceği ve ilgili şifrelerin kişinin hayatında nasıl bir bağlama oturtulacağını sunamayan bu yöntem bilimsel açıdan hiçbir anlam taşımamaktadır (Freud 1900).

Freud, belli bir konuda akıllarına gelen her şeyi anlatmalarını istediği serbest çağrışım metodunu uyguladığı hastalarının kendisine rüyalarını da anlattıklarını, böylece patolojik bir düşünceden geriye doğru giderek izlenmesi gereken anılara rüyaların da karışmış olabileceğini öğrendiğini belirtir. Freud sonrasında rüyanın kendisini de bir semptom olarak ele alıp, diğer semptomların yorum yöntemlerini rüyalara da uygulamaya başlamıştır (Freud 1900).

Freud, rüya gören hastalarına rüyalarıyla ilgili ne düşündüklerini sorduğunda çoğu zaman akıllarına anlamlı bir bütünlük sağlayan hiçbir şeyin gelmediğini ve gelemeyeceğini de belirterek, rüya analizinde rüya

içeriklerinin parçalar halinde rüya gören kişinin çağrışımlarıyla incelenmesi gerektiğini ifade eder. Freud, kendi rüya yorumlama yönteminin bu bağlamda 'şifre çözme' yöntemine yakın olduğunu öte yandan rüyanın içeriğinin farklı bireylerde ve farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabileceğini vurgulayarak, bu yüzden rüyanın içeriğini belirli bir anahtarla tercüme eden şifre çözme yönteminden farklılaştığını ifade etmiştir (Freud 1900).

Freud'un rüya yorumlama yöntemine ilişkin bu kuramsal çerçeve, çalışmada ele alınacak tarihsel bir rüyanın analizine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, Atatürk'ün 1938 yılı Eylül ayında yaveri Salih Bozok'a anlattığı rüya, Freud'un düş kuramı ışığında incelenmiştir. Rüya, tarihsel bağlamı bilinen ve anlatıcısı net olan bir rüya olması nedeniyle seçilmiştir. Rüya metni, Salih Bozok'un Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor adlı anı kitabında yer alan ifadeler esas alınarak değerlendirilmiştir. Atatürk'ün hastalığının son evresine ve vasiyetini yazdırmasının hemen sonrasına denk gelen dönemde gördüğü rüyanın, gerek içerdiği imgeler gerekse anlatıldığı koşullar bakımından psikanalitik çözümleme için anlamlı bir örnek oluşturduğu düşünülmüştür. Analizde, Freud'un düş kuramı çerçevesinde, rüya metninde yer alan imgeler yoğunlaştırma ve yer değiştirme mekanizmaları bağlamında yorumlanmıştır. Rüyanın analizinde, düş görenin doğrudan çağrışımlarının alınması mümkün olmadığından, çalışmada tarihsel gerçeklik ile psikanalitik yorumu bağdaştırmak amacıyla, rüya anlatımında yer alan bazı ayrıntılar, Atatürk'ün son günlerine dair biyografik bilgilerle ilişkilendirilmiştir.

Atatürk'ün Son Günleri ve Yaverine Anlattığı Rüyası

Atatürk'ün ölümüne neden olan hastalığı 1937 yılı sonlarında kendini göstermiş, Ocak 1938'de Dr. Nihad Belger tarafından kendisine karaciğer hastalığı teşhisi konulmuştur (Aydın 2016). Aynı yılın mart ayından itibaren tedavi sürecinde yurt dışından getirilen yabancı doktorlardan da yararlanılmıştır. Ne var ki hastalık 1938 Haziran ayından itibaren ciddi bir seyir izlemeye başlamış ve hastalık nedeniyle hareket kabiliyeti hayli sınırlanan Atatürk, 24/25 Temmuz 1938 gecesi Dolmabahçe Sarayı'na nakledilmiştir (Aydın 2016).

Hastalığının ilerlemesi nedeniyle karnından su alınması (ponksiyon) gereken ve bu işlem sırasında bağırsaklarının delineceğinden endişe eden Atatürk vasiyetini yazdırma ihtiyacı duymuş ve vasiyetname 6 Eylül 1938 tarihinde gizlice saraya getirilen İstanbul 6. Noteri İsmail Kunter'e teslim edilerek resmi süreç başlatılmıştır (Soyak 2004, Aydın 2016). 7 Eylül tarihinde ilk kez ponksiyon işlemi yapılan Atatürk'e aynı işlem 22 Eylül 1938 tarihinde tekrar uygulanmıştır (Öke 1943). Bu işlemin birkaç gün sonrasında bir rüya gören Atatürk bu rüyasını yaveri Salih Bozok'a anlatmıştır (Bozok 2001).

Salih Bozok'un aktardığına göre, Atatürk rüyasında, Bozok ile birlikte bir otelin salonunda oturmaktadırlar. Salonun bir köşesinde bilardo masası yer almakta, masanın başında ise yüzü Atatürk tarafından seçilemeyen, sırtı dönük bir adam durmaktadır. Tam bu sırada içeriye Atatürk tarafından 'iriyarı otuz kadar kişi' olarak tanımlanan kalabalık bir grup girer ve içlerinden biri, bilardo masasındaki istakayı alarak sırtı dönük adamın omzuna şiddetle vurmaya başlar. Bozok, duruma müdahale etmek ister; ancak Atatürk onu sakin kalması için el hareketiyle uyarır. Saldırgan bu defa yönünü Atatürk ve Bozok'a çevirir, yanlarına yaklaşır ve tehditkâr bir tavırla onlara tabancasını doğrultur. İkisine birden ateş eder, kurşunlardan biri Atatürk'e, diğeri Bozok'a isabet eder. Ardından, sanki hiçbir şey olmamış gibi ikisine "Kalkın, dans edelim" der. Bu emir üzerine, Atatürk ve Bozok, saldırganın önünde dans etmeye başlar (Bozok 2001).

Atatürk'ün Rüyasının Analizi

Atatürk'ün, 1899 yılında harp okulunda okumak için geldiği İstanbul'da bilardo öğrendiği, bir dönem Niko Cankopulos isminde bir bilardo hocası olduğu ve Çankaya Köşkü, Saray Sineması gibi yerlerin yanında yaşamının son günlerini geçirdiği Dolmabahçe Sarayında da daha önceleri bilardo oynadığı bilinmektedir (Uysal 1949, Özalp ve Özalp 1992). Bilardo salonu gibi Atatürk'ün yaşamında güvenli ve tanıdık olabilecek bir yerin rüyada ani bir saldırıya sahne olması, Atatürk'ün güvenlik duygusunun zedelenmesini ve yaklaşan ölüm tehdidinde dair bilinçdışı farkındalığını temsil ediyor olabilir.

Rüyanın başlangıcında bilardo masasında sırtı dönük olarak tanımlanan ve istaka ile omzuna vurulan kişinin Atatürk tarafından teşhis edilememiş olması dikkat çekicidir. Freud, rüyasında gördüğü bir kişinin yüzünün

hem amcasına hem de bir dostuna benzediğini örnek vererek bu durumu, düşlerde yoğunlaştırma mekanizması ile ortak kimi öğelerin tıpkı Galton'un üç kız kardeşi aynı hassas plak üzerinde ayrı ayrı fotograflayıp sonradan bir portrede birleştirmesi gibi bir araya getirildiğini belirterek açıklar (Freud 1900, Draaisma 2015).

Rüyanın başlangıcında masanın yanında sırtı dönük oturan ve ayağa kalkan kişi, Atatürk'ün hayatındaki önemli birini ya da yoğunlaştırma işlemi yoluyla birden fazla kişiyi aynı anda temsil ediyor olsaydı, bu kişinin yüzünün Atatürk tarafından seçilmesi ve sesi, duruşu veya yüz hatlarına dair bir takım özelliklerinin de Atatürk tarafından çağrışımsal olarak aktarılmış olması beklenirdi. Öte yandan, Atatürk'ün rüyasındaki kişinin yüzünü göremeyişi ya da seçemeyişi, rüyanın devamında bu kişinin istaka ile saldırıya uğramış olması bilgisi eşliğinde değerlendirildiğinde, bu kişinin rüyadaki varlığının bir yoğunlaştırma işleminden çok, odaya giren kişilerin niyet ve davranışlarını açıklayan bir nesne işlevi gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Yani, bu kişi rüya içinde belirli bir kimlik taşımaktan çok, saldırganların öfkesinin ve tehdidin yöneldiği bir "hedef" olarak somutlaşmış olabilir. Daha iddialı bir yorumla, bu yüzü belirsiz figür Atatürk'ün bizzat kendisi de olabilir; ancak düş çalışması, yani rüya üretim sürecindeki bilinçdışı sansür mekanizmaları, kişinin yüzünü seçilemez kılarak bu durumun açıkça fark edilmesini engellemiş ve rüya anlatısının sürekliliğini korumuş olabilir.

Freud, rüyalarda görülen sopa, ağaç dalları, şemsiye (ereksiyona benzer gerilmeden ötürü), bıçak, mızrak, baston, kravat gibi nesnelerin erkek cinsel organını; öte yandan kutu, paket, sandık, dolap, sofa, mağara ve gemi gibi nesnelerin ise kadın cinsel organını simgelediğini belirtmiştir (Freud 1900). Freud ayrıca rüyalarda basamak ve merdivenlerden inmeyi ya da çıkmayı ise cinsel ilişkinin sembolizasyonu olarak yorumlamıştır (Freud 1900).

Bilardo oyununun, yuvarlak oluşundan ötürü kadın cinsel organını simgeleyebilecek toplar ve benzer şekilde uzun ve sivri oluşundan ötürü erkek cinsel organı ile eşlendirilebilecek istakalarla oynanması spekülasyon bir yorumla cinsel ilişkiyi simgeleyebileceği iddia edilebilir. Bununla birlikte Freud, rüya sembollerinin bazılarının neredeyse her zaman aynı şeyi ifade ettiklerini öte yandan herhangi bir sembolün gizli düş içeriğindeki bir başka şeyi değil de bizzat kendini temsil etmesinin de her zaman mümkün olduğunu belirtir ve ekler: 'Sembollerin rüya yorumu için anlam ve öneminin abartılmaması, rüya tercümesinin sembollerin tercümesiyle sınırlandırılmaması ve rüya görenin çağrışımlarını değerlendirmekten vazgeçmemek gerektiğini söylemek isterim. Aslen bu iki rüya yorumlama tekniğinin birbirini tamamlaması gerekir, ama hem teoride, hem de pratikte rüyanın yorumunun her zaman önceliği vardır; rüya yorumlanırken, rüyayı görenin ifadeleri belirleyicidir; sembollerin bizim tarafımızdan gerçekleştirilen tercümesi bu bağlamda ancak yardımcı bir rol üstlenebilir' (Freud 1900). Bu noktada, Freud'un sembollere atfettiği anlamların mutlak olmadığını, her bir rüyanın kendi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini yeniden vurgulamak gerekir. Bu bağlamda, rüyada bilardo masasındaki adama istaka ile vurulmuş olması bilgisi de göz önünde bulundurulduğunda, rüyadaki istakaların simgesel düzlemdeki olası cinsel çağrışımlarından ziyade, bir saldırı ya da tehdit aracı olarak anlam kazandığı düşünülebilir.

Rüyada istaka ile Atatürk'ün teşhis edemediği kişinin omzuna bütün kuvvetiyle vuran iri yarı kişinin sonrasında Atatürk ve yaverinin üstüne doğru yaklaşarak tehditkar bir vaziyet alması, yaverinin müdahale etmek istemesine karşın Atatürk'ün sessizce 'sus' işaretini vermesi ve sonunda her ikisine de ateş edilmiş olması, rüyanın görüldüğü dönemde Atatürk'ün hastalığının ilerlediği ve vasiyetini dahi hazırlamış olduğu bilgisi eşliğinde değerlendirildiğinde, bu sahnelerin Atatürk'ün yaklaşmakta olan ölümü karşısındaki ruhsal durumunu yansıttığı düşünülebilir. Bu bağlamda Atatürk'ün, ölüm gerçeğini bir tehdit olarak simgeleyen sahnelerden duygusal ya da zihinsel düzeyde geri çekilerek - müdahale etmek yerine susmayı seçerek - ölümle arasına bilinçdışı bir mesafe koyma çabasında olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca, rüyada yaverinin de bu tehdiye karşı etkisiz kalması ve kurşunlanmış olması, Atatürk'ün zihninde hiçbir dış yardımın - yaverinin bile - onu ölümden kurtaramayacağına dair düşüncesinin sembolik bir ifadesi olabilir.

Rüyada Atatürk ve yaverinin kurşun yedikten sonra rüyanın bitmemiş olması, kendilerine vuran kişinin 'kalkın dans edelim' şeklindeki emri sonrası onun huzurunda dans etmiş oluşları ve rüyanın başında salona giren kişilerin sayısının Atatürk tarafından 30 olarak tanımlanması, bu rüyanın arzu doyumuna sağlayan asıl noktasına işaret ediyor olabilir.

Freud, *Düşlerin Yorumu* isimli kitabında içerisinde sayıların geçtiği birçok rüyadan bahsederek, sayı ve hesapların rüya çalışmasının malzemesi olan gizli düş içeriklerini nasıl kullandığını çok net ve aydınlatıcı biçimde ortaya koyduğunu belirtir (Freud 1900). Freud'un anlattığı bir vakada, tedavisinin sonuna yaklaşan bir kadın, rüyasında kızının bir ödeme yapmak üzere kendi çantasından 3 florin 65 metelik aldığını görür. Ancak kadın buna itiraz ederek, "Ne yapıyorsun? Fiyat sadece 21 metelik" der. Freud, bu rüyayı yorumlarken kadının kızını Viyana'da bir okula göndermiş bir yabancı olduğunu ve kızının okulunun üç hafta sonra sona ereceğini, dolayısıyla kadının tedavisinin de kızının okul süresiyle sınırlı olduğunu belirtir. Öte yandan, yine Freud'un aktardığına göre, rüyadan bir gün önce okul müdürü kadına çocuğunun okulda bir yıl daha kalıp kalamayacağını sormuştur. Freud'a göre bu rüyada zamansal süreçler para birimlerindeki sayılar üstünden temsil edilmiştir: "3 florin 65 metelik" → 365 gün (1 yıl) , "21 metelik" → 21 gün. Freud, bu düşte giderilen arzusunun, terapinin süresini kısaltarak maliyetini azaltmaya yönelik olduğunu; zamanın para cinsinden temsil edildiği bu rüyada, "vakit nakittir" ifadesinin adeta somutlaştığını belirtir (Freud 1900).

Freud, yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin tamamen keyfi olamayacağını belirtir. Ona göre, tamamen keyfi olarak aklımıza bir sayı getirdiğimizde, bu sayı kişisel olarak o anda bize öncelikli ve anlamlı görünmese bile, aslında o anki düşüncelerimiz ve ruhsal durumumuz tarafından belirlenmiştir (Freud 1900).

Atatürk'ün rüyasında sayıca "otuz" olarak tanımlanan iri yarı kişilerin ne "biz otuz kişiyiz" dediklerine (ya da bunu belirtir bir simge taşıdıklarına) ne de Atatürk'ün onları tek tek saydığına dair bir anlatımın yer almaması, bu sayının rüyayı gördüğü dönemde Atatürk'ün ruhsal yaşamında Freud'un da belirtmiş olduğu gibi özel bir yeri ve anlamı olabileceğini düşündürmektedir. Takvim ve zaman planlaması, hayatımızın her alanında sürekli karşılaştığımız ve önemli bir yer tuttuğu için 30 sayısının bu bağlamdaki kullanımı oldukça yaygın olup, ayların çoğunun en az 30 gününün olması, günlük hayatın en temel düzenleyici unsurlarından biridir. Atatürk'ün hastalığının ilerlemiş olduğu son dönemlerinde, 29 Ekim 1938 tarihinde Ankara'da yapılacak olan Cumhuriyet Bayramının 15. yıl kutlamalarına katılma isteğini birçok kez dile getirdiği bilinen bir gerçektir (Bozok 2001). Atatürk'ün Eylül ayında gördüğü bu rüyayı anlatırken kullandığı "otuz" sayısı, gerek Eylül ayından sonra gelen Ekim ayına bir göndermede bulunması, gerekse 29 Ekim tarihindeki "yirmi dokuz" sayısına olan yakınlığı nedeniyle; hem Cumhuriyet Bayramı'nın tarihine hem de ilgili Ekim ayına dair ortak bir yoğunlaştırma mekanizmasına uğramış olabilir.

Rüyanın sonunda geçen "dans etme" sahnesi, ilk bakışta tuhaf ya da uyumsuz görülebilecek bir geçiş unsuru olmakla birlikte — esasında sansür nedeniyle birçok düşte benzer geçişler mevcuttur — bu sahne, kutlama fikir ve arzusunun "dans etme" eylemi üzerinden yer değiştirmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bilgi, bahsedilmiş olunan '30' sayısına dair yorumlarla birlikte değerlendirildiğinde; yaklaşan ölümünün bilincinde olan Atatürk'ün, hayatının son döneminde cumhuriyetin yıl dönümü kutlamalarına katılma arzusu, bu rüya aracılığıyla doyurulmaya çalışılmış olabilir.

Arzu: Cumhuriyet bayramı kutlamalarına katılma

Yoğunlaşma: 'Otuz' sayısı üstünden Eylül ayının sonrasındaki gelen aya metaforik gönderme + 29 Ekim tarihindeki 29 sayısına yakınlık

Yer değiştirme: Kutlama fikrinin 'dans etme fikri/eylemi' üstünden metonimik şekilde ifadesi

Sonuç

Bu çalışmada, psikanalitik kuramın temel bileşenlerinden biri olan rüya yorumunun, yalnızca bireysel çağrışımlara dayalı klinik örneklerle sınırlı kalmaksızın, tarihsel bir figürün görmüş olduğu ve kaynaklara geçmiş bir rüya üzerinden de uygulanmasına yönelik bir deneme sunmak amaçlanmıştır. Literatürde ilk kez Atatürk'ün bir rüyası, Freud'un düş kuramındaki temel kavramlar ve sansür mekanizması ışığında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma, hem Atatürk'ün ölümü öncesi dönemdeki iç dünyasına alternatif bir bakış sunmayı hem de psikanalitik rüya yorumunun tarihsel-kültürel bağlamlara uygulanabilirliğine kuramsal düzeyde bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Analiz edilen rüyada yer alan semboller - yüzü seçilemeyen kişi, istaka ile yapılan saldırı, "dans etme" emri ve "otuz" sayısı - Freud'un tanımladığı yoğunlaştırma ve yer değiştirme mekanizmaları çerçevesinde ele alınmıştır. Atatürk'ün Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılma isteğine dair tarihsel belgeler göz önünde

bulundurulduğunda, rüyanın farklı bölümlerinde yer alan 'dans emri/eylemi' ve 'otuz' sayısı gibi imge ve çağrışımların, yaklaşan kutlamalara ilişkin bastırılmış bir arzunun rüya yoluyla doyurulma çabasına işaret ettiği düşünülmüştür.

Öte yandan bu çalışmanın belirgin kısıtlılıkları mevcuttur. İlk olarak, analiz edilen rüya Atatürk tarafından doğrudan kaydedilmemiş olup, yalnızca yaveri Salih Bozok'un yazılı aktarımına dayanmaktadır. Bozok'un aktarımı, rüyanın kendisine anlatıldığı biçimden farklı veya eksik olabilir; bu nedenle yorumlar, aktarımın sınırlılıkları ve öznelliği dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Freud, rüyanın içerdiği öğelerin kaynağı hakkında, her rüyanın bir şekilde gündüz kalıntısı adını da verdiği, rüyanın görülmesinden bir önceki günün olaylarıyla bağlantılı olduğunu belirtir (Freud 1900). Atatürk'ün rüyasının öncesinde Dolmabahçe sarayında bilardo ile ilgili herhangi bir eylem, sohbet ya da düşünsel bir uğraşı içinde olup olmadığının bilinmiyor oluşu bir kısıtlılıktır. Freud, her bireyin rüyalar dünyasını kendine özgü özelliklerle donatma ve böylece başkalarına anlaşılmaz kılma özgürlüğünde olduğunu, rüya içeriklerinin arkasında yatan bilinçdışı süreçlere hastaların çağrışımları aracılığıyla ulaşmaksızın rüya yorumlanmasının tam anlamıyla mümkün olamayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda her ne kadar rüya aktarımında 'iri yarı', 'otuz' ve 'yüzü seçilemeyen' gibi tanımlamalar yer alsa da, rüyayı gören Atatürk'ün bireysel çağrışımlarına doğrudan erişim olmadan, rüyanın bilinçdışı içeriklerinin yeterli bir biçimde yorumlanması mümkün değildir; bu durum önemli bir kısıtlılık oluşturmaktadır. Ayrıca, Atatürk'ün rüya esnasında ve sonrasında hissettiği duyguların ifade edilmemiş oluşu, rüyanın duygusal yönüne dair çıkarımlar yapmayı güçleştirmekte ve yorumun derinliğini sınırlamaktadır.

Tarihsel figürlerin psikanalitik çözümlemesi, doğrudan klinik görüşme ve serbest çağrışım verilerinden yoksun olduğundan, metodolojik sınırlılıklar taşır. Bu nedenle, çalışmada sunulan analiz bulguları, bilimsel doğruluk iddiasından çok, kuramsal bir yorum örneği olarak ele alınmalıdır.

Kaynaklar

- Aydın M (2016) Atatürk'ün son hastalığı. *Belgi Dergisi*, 12:176-201.
- Boag S (2006) Freudian dream theory, dream bizarreness, and the disguise-censor controversy. *Neuropsychanalysis*, 8:5-16.
- Bozok S (2001) Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor. İstanbul, Doğan Kitap.
- Domhoff GW (2004) Why did empirical dream researchers reject 1961? A critique of historical claims by Mark Solms. *Dreaming*, 14:3-17.
- Draaisma D (2015) *Düş Dokumacısı* (Çeviri T Yalnız). İstanbul, Metis Yayınları.
- Freud S (1900) *The Interpretation of Dreams*. New York, Basic Books.
- Freud S (1909) Notes upon a case of obsessional neurosis. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Ed A Smith):192. London, Hogarth Press.
- Freud S (1915) Instincts and their vicissitudes. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*:109-140. London, Hogarth Press.
- Freud S (1916-1917) *Introductory Lectures on Psychoanalysis*. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London, Hogarth Press.
- Freud S (1920) *Beyond the Pleasure Principle*. London, Hogarth Press.
- Freud S (1933) *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. New York, W.W. Norton.
- Freud S (1955) The claims of psycho-analysis to scientific interest. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Ed A Smith), 13:163-190. London, Hogarth Press.
- Freud S (1961) The Ego and the Id. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Ed J Strachey), 19:3-66. London, Hogarth Press.
- Hobson JA (1988) *The Dreaming Brain*. New York, Basic Books.
- Hobson JA (1999) The new neuropsychology of sleep: implications for psychoanalysis. *Neuropsychanalysis*, 1:157-183.
- Hobson JA, Pace-Schott EF (1999) Response to commentaries. *Neuropsychanalysis*, 1:206-224.
- Hobson JA (2014) Lecture III: Philosophy. In *Dream Consciousness: Allan Hobson's New Approach to the Brain and its Mind*:51-79. Cham, Springer.
- Jung CG (1964) *Man and His Symbols*. New York, Bantam.
- Jung CG (1968) *The Archetypes and the Collective Unconscious*. London, Routledge.

- Kohut H (1977) *The Restoration of the Self*. Chicago, University of Chicago Press.
- Lansky M (1992) *Essential Papers on Dreams*. New York, NYU Press.
- Maze JR, Henry RM (1996) Problems in the concept of repression and proposals for their resolution. *Int J Psychoanal*, 6:1085-1100.
- McCarley RW, Hobson JA (1977) The neurobiological origins of psychoanalytic dream theory. *Am J Psychiatry*, 134:1211-1221.
- Ornstein PH (1987) On self-state dreams in the psychoanalytic treatment process. In *The Interpretations of Dreams in Clinical Work* (Ed A Rothstein):87-104. New York, International Universities Press.
- Öke MK (1943) *Atatürk'ün Son Günleri*. Ankara, Ulus.
- Özalp K, Özalp T (1992) *Atatürk'ten Anılar*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Segal H (1977) *The Work of Hanna Segal: A Kleinian Approach to Clinical Practice*. London, Free Association Books.
- Solms M (2000) Dreaming and REM sleep are controlled by different brain mechanisms. *Behav Brain Sci*, 23:843-850.
- Solms M, Turnbull O (2002) *The Brain and the Inner World: An Introduction to the Neuroscience of Subjective Experience*. New York, Other Press.
- Soyak HR (2004) *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Uysal SS (1949) Atatürk'ün bilardo hocası Cankopulos. *Salon*, 40:662.
- Zhu C (2013) Jung on the nature and interpretation of dreams: a developmental delineation with cognitive neuroscientific responses. *Behav Sci (Basel)*, 3:662-675.

Yazarların Katkıları: Çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağlandığı ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olunduğu tüm yazar(lar) tarafından beyan edilmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Etik Onay: Bu çalışma bir derleme yazısı olduğu için etik onaya gerek yoktur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alındığı beyan edilmemiştir.

Authors Contributions: The author(s) have declared that they have made a significant scientific contribution to the study and have assisted in the preparation or revision of the manuscript

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Ethical Approval: This review study does not require ethical clearance.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared.

Financial Disclosure: No financial support was declared for this study..